

ABDULLA QODIRIY HIKOYALARI TAHLILI

Axbobova Roziyaxon Qahhorning qizi

Farg‘ona davlat universiteti filologiya fakulteti

Annotatsiya: Ushbu maqolada Abdulla Qodiriy hikoyalarining badiiy-estetik xususiyatlari, realizm tamoyillari, obrazlar tizimi hamda til va uslub masalalari ilmiy asosda tahlil qilinadi. Adib hikoyalarida aks etgan ijtimoiy muammolar, inson va jamiyat o‘rtasidagi ziddiyatlar konkret misollar orqali yoritiladi. Tadqiqot natijasida Qodiriy hikoyachiligi o‘zbek realizm adabiyotining muhim bosqichi ekanligi asoslanadi.

Kalit so‘zlar: realizm, hikoya janri, obraz, ijtimoiy muammo, badiiy til, jadid adabiyoti.

XX asr boshlarida o‘zbek adabiyotida yuz bergan tub burilishlar, xususan jadidchilik harakati badiiy tafakkurning yangilanishiga olib keldi. Shu jarayonda Abdulla Qodiriy hikoyachilikni yangi bosqichga olib chiqqan ijodkorlardan biri sifatida maydonga chiqdi. Adib hikoyalarida hayot hodisalari bevosita kuzatuv asosida tasvirlanib, ijtimoiy muhitning real manzarasi yaratiladi. Bu jihat uni o‘zbek realizm adabiyotining asoschilaridan biri sifatida baholashga imkon beradi.

Abdulla Qodiriy hikoyalarining markazida inson va jamiyat o‘rtasidagi murakkab munosabatlar turadi. Adib voqelikni faqat tasvirlash bilan cheklanmay, balki uni tahlil qiladi, sabab-oqibat bog‘liqligini ochib beradi. Masalan, uning hajviy yo‘nalishdagi hikoyalarida eski tuzum vakillarining jaholati, poraxo‘rligi va ma’naviy qashshoqligi keskin tanqid qilinadi. Bu tanqid ochiq publitsistik ohangda emas, balki badiiy obrazlar orqali beriladi. Natijada o‘quvchi muammoni mustaqil anglashga undaladi.

Adib ko‘pincha ijtimoiy muammolarni individual taqdirlar orqali ochadi. Bu esa umumiy muammolarning konkret inson hayotidagi aksini ko‘rsatadi.

Abdulla Qodiriy hikoyalarida realizm faqat tashqi tasvir emas, balki ichki psixologik haqiqatni ochish vositasi sifatida namoyon bo‘ladi. U voqealarni sun‘iy drammatizatsiya

qilmaydi, balki tabiiy rivojida ko'rsatadi. Adib realizmining muhim jihatlari: hayotiy detallar aniqligi (muvofig muhit, kiyim-kechak, nutq) voqealarning mantiqiy izchilligi; personaj psixologiyasining asoslanganligi.

Qodiriy qahramonlari abstrakt emas, balki muayyan tarixiy davr va ijtimoiy sharoit mahsulidir. Shu sababli ularning harakati ichki zarurat bilan belgilanadi. Adib hikoyalarda obrazlar tipik xarakter darajasiga ko'tarilgan. Ya'ni ular faqat individual emas, balki ijtimoiy qatlam vakili sifatida ham ahamiyatga ega.

Qodiriy xarakter yaratishda quyidagi usullardan foydalanadi: kontrast (ijobiy va salbiy obrazlar qarama-qarshiligi); detallashtirish (kichik tafsilot orqali katta xulosa chiqarish); dialog va ichki nutq. Masalan, mansabparast yoki johil obrazlar nutqidagi so'z tanlovi orqali ularning dunyoqarashi ochib beriladi. Bu esa muallifning psixologik tasvir mahoratini ko'rsatadi.

Til va uslub: xalqchillik va badiiylik uyg'unligi

Qodiriy hikoyalarining til xususiyati ilmiy jihatdan alohida e'tiborga loyiq. Adib adabiy tilni xalq jonli nutqi bilan uyg'unlashtiradi.

Tilning asosiy belgilaridan: tabiiylik va soddalik; kinoya va satiraning faol qo'llanishi; maqol va iboralardan o'rinli foydalanish. Bu xususiyatlar hikoyalarning ta'sirchanligini oshiradi va ularni keng kitobxonlar qatlamiga yaqinlashtiradi. "Jinlar bazmi" hikoyasi tashqi ko'rinishda fantastik syujetga ega bo'lsa-da, uning ichki mazmuni chuqur ijtimoiy-satirik xarakterga ega. "Jinlar" obrazi real jamiyatdagi illatlarning ramziy ifodasidir. Bu yerda "jinlar": axloqiy tubanlik, nafsparastlik, ma'naviy tanazzul timsoli sifatida talqin qilinadi. Demak, hikoya aslida fantastika emas, balki yashirin realizmdir.

Hikoyada tasvirlangan "bazm" — bu jamiyatdagi axloqsizlik va buzqlikning umumlashgan manzarasidir. Qodiriy bu orqali quyidagi muammolarni ko'rsatadi: jamiyatda ma'naviy qadriyatlarning yemirilishi; mansab va manfaat uchun insoniylikning qurbon qilinishi; ijtimoiy muhitning shaxsni buzuvchi ta'siri. Bu yerda muhim jihat shundaki, yozuvchi ochiq tanqid emas, balki kinoya va ramz orqali fikr bildiradi. Bu esa

asarning badiiy qiymatini oshiradi. Hikoyadagi asosiy g‘oya shundan iboratki, jamiyatdagi illatlar individual inson ongiga ham ta’sir qiladi. Agar inson mustahkam e’tiqodga ega bo‘lmasa, u jamiyat oqimiga qo‘shilib ketadi.

Bu yerda Qodiriy shuni ta’kidlaydi: jamiyat buzilsa, inson ham buziladi, ammo insonning o‘zi ham jamiyatni shakllantiruvchi omildir. “Uloqda” hikoyasi bevosita xalq hayotidan olingan real voqealarga asoslanadi. Uloq (ko‘pkari) o‘yini fonida jamiyatdagi ijtimoiy va axloqiy muammolar ochib beriladi. Bu hikoya realizmning yorqin namunasi bo‘lib, unda: muhit, odamlar xarakteri, voqealar tabiiy tasvirlangan. Jamiyatdagi muammolar tasviri

Hikoyada uloq o‘yini oddiy sport yoki an’ana sifatida emas, balki ijtimoiy muhitning ko‘zgusi sifatida beriladi. Asarda quyidagi muammolar ko‘rinadi: zo‘ravonlik va qo‘pollikning odatiy holga aylanishi; boy va kambag‘al o‘rtasidagi tafovut; odamlarning hissiyotga berilib, aqlni yo‘qotishi. Uloq jarayonidagi tartibsizlik va keskinlik jamiyatdagi umumiy beqarorlikni ifodalaydi. “Uloqda” hikoyasida inson jamiyat oqimiga qarshi turishga qiynaladi. U umumiy kayfiyat ta’siriga tushib qoladi. Bu yerda muhim g‘oya shundan iboratki, inson ko‘pincha mustaqil fikr yurita olmaydi; jamoa bosimi uning xulq-atvorini belgilaydi; natijada shaxs individualligi yo‘qoladi. Demak, Qodiriy bu hikoyada ommaviy psixologiya muammosini ko‘taradi. “Jinlar bazmi” va “Uloqda” hikoyalari turli uslubda yozilgan bo‘lsa-da, ularni birlashtiruvchi asosiy jihat — jamiyat tanqididir.

Abdulla Qodiriyning “Jinlar bazmi” va “Uloqda” hikoyalari o‘zbek adabiyotida inson va jamiyat muammosini chuqur ochib bergan asarlardandir.

“Jinlar bazmi” — ramziy yo‘l bilan jamiyat illatlarini fosh etadi. “Uloqda” esa real hayot manzaralari orqali ijtimoiy muhitni ko‘rsatadi. Har ikki asarda ham yozuvchi insonni ogohlantiradi: agar jamiyat sog‘lom bo‘lmasa, unda yashayotgan inson ham ma’naviy jihatdan inqirozga yuz tutadi.

Xulosa: Tahlillar shuni ko‘rsatadiki, Abdulla Qodiriy hikoyalari o‘zbek adabiyotida realizmning shakllanishida muhim o‘rin tutadi. Adib ijtimoiy muammolarni badiiy umumlashtirish darajasiga olib chiqib, ularni individual obrazlar orqali yoritadi.

Hikoyalarning badiiy mukammalligi, psixologik chuqurligi va til boyligi ularni nafaqat o‘z davri, balki bugungi kun uchun ham dolzarb asarlar qatoriga kiritadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

Abdulla Qodiriy. Asarlar to‘plami. – Toshkent: G‘afur G‘ulom nomidagi nashriyot, 1987.

Ozod Sharafiddinov. Adabiyot – hayot darsi. – Toshkent, 1981.

Naim Karimov. XX asr o‘zbek adabiyoti tarixi. – Toshkent, 2005.

Izzat Sulton. Adabiyot nazariyasi. – Toshkent, 1980.

Dilmurod Quronov. Adabiyotshunoslik nazariyasi asoslari. – Toshkent, 2010.